

Filip CIEPŁY

GRANICE EKSPRESJI TWÓRCZEJ
Konferencja „Sztuka czy bluźnierstwo?
Wolność w sztuce a obraza uczuć religijnych”
KUL, Lublin, 12 IV 2013

Katedra Prawa Karnego i Postępowania Karnego Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce w Stalowej Woli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II zorganizowała ogólnopolską konferencję naukową „Sztuka czy bluźnierstwo? Wolność w sztuce a obraza uczuć religijnych”, która odbyła się dnia 12 kwietnia 2013 roku w Lublinie w Collegium Iohannis Pauli II. W obradach uczestniczyli reprezentanci różnych dyscyplin i wielu ośrodków naukowych, przedstawiciele adwokatury, dziennikarze, studenci, a także mieszkańcy Lublina zainteresowani proponowanym tematem.

Uczestnicy – już w kularach – podkreślali, że wybrana przez organizatorów problematyka badawcza jest szczególnie aktualna. W ostatnich latach opinia publiczna dowiaduje się coraz częściej o twórcach, którzy posługują się aktami bluźnierstwa lub profanacji jako środkami wyrazu w ramach prowadzonej przez siebie działalności artystycznej. W tego typu przypadkach dochodzi do kolizji pomiędzy prawem do swobodnej wypowiedzi artystycznej a potrzebą prawnej ochrony wartości i uczuć religijnych. To, co jednym jawi się jako przedstawienie twórcze, dzieło sztuki czy artystyczna krytyka odmiennego światopoglądu, dla innych stanowi niedopuszczalny akt publicznego bluźnierstwa, zbezczeszczenia sfery sacrum.

W przestrzeni medialnej akcentuje się przy tym skrajne postawy i opinie, od przesadnie restrykcyjnych, aż do stwierdzeń że „bluźnierstwo jest prawem człowieka”¹. Rozważane w doktrynie prawa karnego zagadnienie tak zwanego kontratypu sztuki, czyli okoliczności usprawiedliwiającej kontrowersyjne działania artystyczne, stanowi kwestię sporną i niedostatecznie opracowaną. Ważkość zagadnienia potwierdza przy tym analiza najnowszego orzecznictwa Sądu Najwyższego, a także uwagi kierowane do władz Rzeczypospolitej Polskiej przez Komisję Europejską w związku z konkretnym przypadkiem (tak zwaną sprawą Nergala).

Obrady otworzył prof. Edward Skrętowicz, kierownik Katedry Prawa Karnego i Postępowania Karnego WZPiNoG KUL w Stalowej Woli, witając gości, przedstawiając prelegentów i uzasadniając wybór tematu spotkania. Część pierwszą konferencji, moderowaną przez dr. Filipa Ciepłego, pracownika tej katedry, poświęcono zagadnieniom aksjologicznym, wskazując na wartości leżące u podstaw obowiązujących przepisów prawa. Jako pierwszy

¹ Są to słowa malarza Wilhelma Sasnala (zob. *Polscy artyści krzyczą: Uwolnić Pussy Riot!*, <http://wyborcza.pl/0,128126.html>).

zabrał głos prof. Henryk Kiereś, kierownik Katedry Filozofii Sztuki KUL, który wygłosił referat „Spór o sztukę – pomiędzy moralnością a prawem”. Autor wyeksponował ścisły związek między przemianami we współczesnej filozofii i kulturze a rozumieniem istoty sztuki i powołania artystów, konstatując przy tym, że sztuka współczesna (także tak zwana antysztuka) często pozostaje w służbie antyfilozofii i destrukcyjnych ideologii. Następnie ks. dr hab. Artur G. Miziński, kierownik Katedry Kościelnego Prawa Karnego KUL, biskup pomocniczy diecezji lubelskiej, wygłosił referat „Przestępstwo bluźnierstwa w prawie kanonicznym”. W swoim wystąpieniu zarysował teologiczne rozumienie aktu bluźnierstwa, przedstawił znamiona przestępstwa kościelnego o takim charakterze, a także zwrócił uwagę na wynikającą z prawa kanonicznego odpowiedzialność z jednej strony artystów katolickich, z drugiej – tak zwanych celebrytów dopuszczających się bluźnierstwa czy profanacji w ramach działalności rozrywkowo-artystycznej. Jako trzeci referat przedstawił o. dr Cyprian Moryc OFM z Katedry Wiedzy o Sztuce KUL, koncentrując się na zagadnieniu odpowiedzialności artysty za przekaz twórczy. Autor zaprezentował wypowiedzi najwybitniejszych przedstawicieli świata sztuki, którzy – w ciągu wieków – prezentowali rozumienie swojej misji i powołania artysty w świecie.

Drugą część konferencji poświęcono zagadnieniom ściśle prawnym. Sesję drugą moderował prof. Krzysztof Wiak, kierownik Katedry Prawa Karnego Wydziału Prawa, Prawa Karnego i Administracji KUL. Otworzyło ją wystąpienie prof. Jarosława Majewskiego, kierownika Katedry Prawa Karnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, zatytułowane „Czy istnieje kontratyf sztuki?”. Autor wyjaśnił pojęcie kontratyf i wskazał, że chociaż kwestię wyłączenia odpowiedzialności karnej artysty można także rozstrzy-

gać bez uciekania się do tej instytucji, to jednak pozaustawowy kontratyf sztuki istnieje, aczkolwiek jego granice nie mogą być precyzyjnie wyznaczone bez odniesienia do konkretnego przypadku. Jako drugi wystąpił prof. Wojciech Cieślak, kierownik Katedry Prawa Karnego Procesowego i Kryminologii Uniwersytetu Gdańskiego, który wygłosił referat „Kontratyf sztuki w ocenie pełnomocnika procesowego”. Na kanwie własnych doświadczeń zawodowych prelegent przedstawił praktyczne problemy, które towarzyszą pełnomocnikowi procesowemu w sprawach o obrazę uczuć religijnych. Zwrócił uwagę, że prokuratura i sądy oczekują przede wszystkim argumentów czytelnych, co utrudnia pełnomocnikom skuteczne powoływanie się na niedookreśloną instytucję kontratyf sztuki. Sędzia Wiesław Koziół, przewodniczący Wydziału IV Izby Karnej Sądu Najwyższego, w referacie „Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach o przestępstwo obrazy uczuć religijnych” zaprezentował przegląd przypadków skazań za przestępstwo obrazy uczuć religijnych, poczynając od daty utworzenia Sądu Najwyższego, czyli od 1 września 1917 roku.

Sesję trzecią, której przewodniczył dr Damian Gil z Katedry Prawa Karnego i Postępowania Karnego WZPiNoG KUL w Stalowej Woli, otworzył referat autorstwa dr. Przemysława Czarnka z Katedry Prawa Konstytucyjnego KUL „Wolność twórczości artystycznej i ochrona przed obrazą uczuć religijnych w świetle Konstytucji RP”. Autor podkreślił, że konstytucyjna wolność twórczości artystycznej nie obejmuje obszaru, w którym artysta dopuszcza się obrazy uczuć religijnych, a więc naruszenia konstytucyjnej wolności sumienia i wyznania. Dr Michał Skwarzyński, reprezentujący Katedrę Praw Człowieka KUL, podjął problem bluźnierstwa w świetle standardów ochrony praw człowieka. Powołując się na katalog praw człowieka, a także na orzecznictwo Europejskiego

Trybunału Praw Człowieka, prelegent krytycznie odniósł się do prób konstruowania prawa człowieka do bluźnierstwa. Dr Jan Bury z Katedry Teorii Stosunków Międzynarodowych UKSW wygłosił referat „Przestępstwo bluźnierstwa w doktrynie prawnej islamu”. Wychodząc od religijnych źródeł prawa islamskiego, zwrócił on uwagę na przykłady wysuwania przez środowiska muzułmanów zarzutów dotyczących dopuszczania się bluźnierstw w prasie europejskiej, jak również na polityczne uwarunkowanie tych zarzutów.

Sesja czwarta, której przewodniczył dr Radosław Hałas reprezentujący Katedrę Prawa Karnego WPPKiA KUL, rozpoczęła się od referatu dr. Filipa Ciepłego „Krytyka czy profanacja? Satyra i karykatura wobec wartości religijnych w świetle przepisów prawa prasowego”. Autor podkreślił, że utwór satyryczny czy karykaturalny obrażający uczucia religijne odbiorców ma charakter bezprawny, jeżeli narusza zasady współżycia społecznego. Następnie dr Damian Gil wygłosił referat zatytułowany „Ciężar dowodu w sprawach karnych o czyny z obszaru granicznego sztuki i profanacji”. Wskazał on na liczne trudności dowodowe w zakresie oceny artystycznej dzieła. Udowodnienie popełnienia przestępstwa, jak i wykazanie sytuacji kontratypowej wymaga wielowątkowego i rzetelnego dowodzenia – łącznie z dowodami przeprowadzonymi z urzędu. Jako ostatni wystąpił mgr Mirosław Kopeć z Katedry Prawa Karnego i Postępowania Karnego WZPiNoG KUL w Stalowej Woli, którego referat nosił tytuł „Kontratypy pozaustawowe a zasada trójpodziału władzy”. Prelegent stwierdził, że z uwagi na konstytucyjną zasadę trójpodziału władzy oraz prawnie chronione interesy pokrzywdzonego, przyjęcie istnienia kontratypów pozaustawowych, w tym kontratypu sztuki, należy uznać za niedopuszczalne. Na tej podstawie czyny obrażające uczucia religijne podjęte w ramach działalności artystycznej nie mogą być postrze-

gane jako niestanowiące przestępstwa. Po przedstawieniu referatów rozpoczęła się żywa dyskusja, w którą włączyli się przedstawiciele innych dyscyplin oraz ośrodków naukowych miasta Lublina, a także reprezentanci zawodów prawniczych.

Zgodnie z zapowiedzią organizatorów pokłosie konferencji ma stanowić wydana drukiem publikacja. Przygotowanie do niej artykułów – oprócz wszystkich wyżej wymienionych prelegentów – zapowiedzieli także: Krzysztof Zanussi, reżyser filmowy, profesor na Wydziale Radia i Telewizji im. Krzysztofa Kieślowskiego Uniwersytetu Śląskiego (*Artysta wobec sacrum – granice ekspresji twórczej*), prof. Aleksander Posacki SJ, reprezentujący Akademię Ignatianum w Krakowie (*Konsekwencje duchowe bluźnierstwa w wymiarze indywidualnym i społecznym – perspektywa teologii katolickiej*), dr Dobrochna Bach-Golecka z Katedry Prawa Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego (*Akt bluźnierczy w prawie europejskim*), dr Mateusz Bieczyński z Wydziału Edukacji Artystycznej Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu (*Kontratyp sztuki w ujęciu prawnoporównawczym*), dr Magdalena Budyn-Kulik i dr Marek Kulik, reprezentujący Katedrę Prawa Karnego i Kryminologii UMCS (*Możliwość wyłączenia odpowiedzialności karnej artysty za bluźnierstwo*), dr Lidia Jaskuła, pracownik Katedry Prawa Administracyjnego i rzecznik prasowy KUL (*Obowiązek szacunku dla przekonań religijnych odbiorców na gruncie ustawy o radiofonii i telewizji*) oraz mgr Mikołaj Małecki, doktorant w Katedrze Prawa Karnego Uniwersytetu Jagiellońskiego (*Kontratyp sztuki de lege lata*).

W podsumowaniu można stwierdzić, że uczestnicy konferencji, uznając wagę gwarantowanej konstytucyjnie wolności twórczości artystycznej, podkreślili, że wolność ta nie ma charakteru absolutnego i podlega ograniczeniom ze względu na ochronę prawną innych wartości, mię-

dzy innymi takich jak wolność sumienia i wyznania, i wynikające z niej prawo do ochrony przed obrazą uczuć religijnych. Deklaracja twórcy czy wystawcy, że dana wypowiedź, obraz, film, instalacja, happening czy innego rodzaju dzieło mają charakter artystyczny, nie stanowi usprawiedliwienia gwarantującego wyłączenie odpowiedzialności karnej za publiczną prezentację zabronionych treści, których

owo dzieło jest nośnikiem. Jednocześnie należy dodać, że precyzyjne wyznaczenie abstrakcyjnych granic pomiędzy dopuszczalnym aktem ekspresji twórczej a przestępczym aktem obrazu uczuć religijnych jest niezwykle trudne, co sprawia, że tym większa staje się rola i odpowiedzialność sędziów, których rozstrzygnięcia muszą być zgodne nie tylko z przepisami prawa, ale także z ich własnym sumieniem.